

PATNOS –TUTAK ÇEVRESİNDE TÜRBE VE TARİHİ MEZARLIKLAR

Yusuf ÇETİN*

Öz

Tarih boyunca birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Van Gölü Havzası, zengin kültür ve sanat birikimiyle komşu bölgeleri de büyük ölçüde etkilemiştir. Havzanın kuzeyinde bulunan Ağrı'nın Patnos ve Tutak ilçeleri özellikle anıt mezar mimarisi bakımından Van Gölü Havzasındaki yapılanma ile büyük benzerlik göstermektedir.

Patnos Köseler, Taşkın ve Ziyaret köyleri ile Tutak Ocakbaşı, Bintosun köylerindeki tarihi mezarlıklarda bulunan türbe ve mezarlardan Osmanlı dönemine ait XVI. ve XIX. yüzyıldan kalan birkaç mezar dışında diğer mezarların tarihleri bilinmemektedir. Ahlat geleneğinde olan bu mezarların çoğu liken ile kaplandığından üzerlerindeki kitabeler okunamamaktadır. Ancak bu bölgedeki mezarların Ahlat, Bitlis, Erciş, Güroymak gibi yakın çevredeki tarihleri belli mezarlarla yazı, bezme karakteri ve tipolojik benzerlikleri XII-XV. yüzyıllar arasından kalmış olduklarını göstermektedir.

Bu makalede amacımız bölgede pek tanınmayan anıt mezar örneklerini bilim dünyasına tanıtmak ve Van Gölü Havzasında bulunan diğer eserlerle bağlarını ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Patnos, Tutak, mezar taşı, türbe, mezarlık.

TOMB AND HISTORICAL GRAVEYARDS ROUND PATNOS-TUTAK

Abstract

During the history, Van Lake catchment has influenced neighebour regions with its prosperous art and culture accumulation, sheltered several civilizations. Patnos and Tutak countries, situated on the northern side of the catchment, prove the great similarity especially on account of their mausoleum arthitectures with Van Lake catchment. It is not known the history of graveyards apart from a few graves and mausoleums situated in the historical graveyards of the villages Tutak Ocakbaşı Bintosun, Patnos, Köseler, Taşkın and Ziyaret belonging to Ottoman

* Yrd. Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Başkanı, e-mail: yusufcetin04@hotmail.com.

history of XVI. and XIX. periods. In Ahlat tradition most of the epigraphs of graves not being read due to their coverings with liken. However, these graveyards builded in the XII-XV periods, show that in this region they have great characteristic and tipologic resemblance with the graveyards with explicit history like in the regions Ahlat, Bitlis, Erciş, Güroymak.

In this article, our aim is to prove the unknown examples of mauseloums situated in this region and introduce the relationship with other works existed in Van Lake catchment.

Key Words: Patnos, Tutak, graveston, graveyards, tomb.

Giriş

Patnos ve Tutak Ağrı'nın güneyinde, Van ve Bitlis illeri ile sınırları olan iki ilçesidir. Zengin kültür ve sanat birikimiyle tarih öncesi dönemlerden beri birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Van Gölü havzası ile hem coğrafi hem de tarihsel bağları bulunan bu iki ilçenin, özellikle anıt mezar mimarisi bakımından havzada bulunan diğer merkezlerle yakın bağları dikkat çekmektedir. Makalemize konu olan Patnos Köseler, Taşkın ve Ziyaret köyleri ile Tutak Ocakbaşı, Bintosun köylerindeki tarihi mezarlıklarda bulunan türbe ve mezarlar tescil işlemleri henüz yapılmadığı için tamamen korumasız durumdadırlar. Yazı, bezeme karakterleri ve tipolojik özellikleri ile dikkat çeken bu anıt mezarlar bir taraftan doğal tahribatlar diğer taraftan defincilerin saldırılarına maruz kalmış, birçoğu tanınmayacak hale getirilmiştir.

II. Patnos'ta Bulunan Tarihi Mezarlıklar

II.1. Patnos Köseler Köyü Mezarlığı

Patnos'un güneyinde, ilçe merkezine 38 km. uzaklıkta, Süphan Dağı eteklerinde bulunan Köseler Köyü küçük bir köy yerleşimidir (Çiz. 1). Köyün güney batısında bulunan tarihi mezarlık oldukça geniş bir alana yayılmıştır. Ortasından Taşkın Köyü'ne giden yolun ikiye ayırdığı mezarlıkta bulunan mezarlar ve türbe büyük ölçüde tahrip olmuştur (Foto. 1).

II.1.1. Köseler Köyü Türbesi: Mezarlığın kuzeydoğusunda, Taşkın Köyü'ne giden yolun yanında bulunan türbenin büyük bir bölümü yıkılmış durumdadır (Foto. 1). Yapım kitabesi bulunmadığından kime ait olduğu bilinmeyen türbe mimari özellikleri bakımından Erciş ve Çaldıran çevresinde

örneklerine rastladığımız Karakoyunlu dönemi XV. yüzyıl türbeleri¹ ile aynı dönemlerde yapılmış olması gerekir.

Türbe dıştan sekizgen içten dairesel planda ele alınmıştır (Çiz. 2). Dolgu duvar tekniğinde inşa edilen türbenin sadece doğu duvarının bir bölümü günümüze ulaşmış, diğer duvarları zemin seviyesinin biraz üzerinden itibaren yıkılmıştır. Kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla giriş kısmının kuzey yönde bulunması gerekir. Planına göre üzerinin içten kubbe, dıştan sekizgen piramidal külah ile örtülü olması muhtemeldir. Türbenin içerisi tamamen kazıldığı ve duvar yıkıntıları ile dolduğu için cenazeliğinin olup olmadığı anlaşılmamaktadır. Krem ve kırmızı tuf taşlarının kullanıldığı yapıda oldukça düzgün bir kesme taş işçiliği görülmektedir. Dışardan sade bir görünümü olan türbenin iç kısmında altta kırmızı taşlardan bir kuşak üstte ise birer atlamalı yerleştirilen kırmızı taşlarla hareketlilik sağlanmıştır. Türbenin doğu cephesindeki bir taş üzerinde yer alan bir monogram dikkat çekmektedir (Foto. 1)

II.1.2. Mezarlar: Tarihi mezarlıkta yer alan mezarlar sağa sola dağılmış durumdadır. Sandukalarının büyük bir bölümü toprak altında kalmış ve üzerlerinde hiçbir bezemenin görülmediği mezarlar yekpare kırmızı tüften yapılmış olup, ölçüleri 1.00 x 0.35 m. ile 1.18 x 0.45 m. arasında, yükseklikleri 0.27 m. ile 0.30 m. arasında değişmektedir. Tespit edebildiğimiz mezarlar tipolojik olarak “**Şâhidesiz Sanduka Tipi**” mezarlar grubuna girmektedir. Kendi içerisinde üç gruba ayrılan mezarlardan birincisi dikdörtgen kaideli üzeri yarım silindir biçimli sandukalar (Foto. 2-a), ikincisi üzeri gemi teknesi formunda sandukalar (Foto. 2-b), üçüncüsü ise üzeri prizmatik formlu sandukalardır (Foto. 2-c).

II.2. Patnos Taşkın Köyü Mezarlığı

Patnos’un güneyinde, ilçe merkezine 26 km. uzaklıkta, Süphan Dağı eteklerinde bulunan Taşkın Köyü, dağın yamacına kurulmuş küçük bir köy yerleşimidir (Çiz. 1) Köyün güney doğusunda bulunan ve sonradan yenilenen caminin haziresi oldukça geniş bir alanı kaplamıştır (Foto. 3). Hazirenin içinde yaralan mezarların büyük bir bölümü tahrip olmuş, bir kısmının da gövdeleri büyük ölçüde toprak altında kalmıştır. Son yıllarda yenilenen köy camisinin güney beden duvarlarında yer alan beyaz tuf taşından iki bezemeli mezar taşı parçası mezarlığın önceden çok zengin olduğunu göstermektedir. Bu iki mezar taşı parçası bölgede örneklerine sıklıkla rastladığımız süsleme kompozisyonu özelliklerini taşımaktadır.

¹ A. Uluçam, **Ortaçağ ve Sonrasında Van Gölü Çevresi Mimarlığı I Van**, Ankara 2000, s. 164–166, 182–192.

Mezar taşlarının iki yanı silmelerle sınırlandırılmış olup, ortalarında iki yandan düğümlenen silmelerle sivri kemerli nişler oluşturulmuştur. Nişlerin ortasında yukarıya bir zincirle asılı duran ve gövdesinde birer gülçenin bulunduğu kandil motifleri yer almaktadır. Sivri kemerli nişlerin üst kısımları zengin geçmelerle sonlandırılmıştır (Foto. 3). Taşkın Köyü mezarlarını tipolojilerine göre:

1-Şâhidesiz Sanduka Tipi Mezarlar

2-Şâhideli Mezarlar

olarak iki ana grupta incelemek mümkündür.

II.2.1. Şâhidesiz Sanduka Tipi Mezarlar: Üzerleri likenle kaplanmış gri renkli tuf taşının kullanıldığı bu mezarlar dağınık halde bulunmaktadır. 1.05 x 0.35 m. ile 1.07 x 0.43 m. arasında, yükseklikleri 0.24 m. ile 0.30 m. arasında değişen bu mezarlar tamamen bezemesiz olup kendi içerisinde dikdörtgen kaideli, üzeri yarım silindir biçimli sandukalar ve üzeri prizmatik formlu sandukalar olmak üzere iki gruba ayrılmaktadır (Foto. 4-a, 4-b).

II.2.2. Şâhideli Mezarlar: Bu grubu oluşturan mezarlar kendi içerisinde üç alt gruba ayrılmaktadır. Birinci grup dikdörtgen gövdeleri yukarıya doğru kademeli bir şekilde daralan, düzgün kesme taşlarla örülen mezarlardır. Bu mezarların ayak taşları dikdörtgen, baş taşlarının üzeri sarık formunda olup silindirik gövdelidir. Sayı anlamında en çok örneğine rastladığımız bu mezarlarda bezeme ve yazıya rastlanılmamıştır (Foto. 4-c).

İkinci grubu oluşturan mezarların gövdeleri yekpare bir kitle teşkil eden basit sandukalardır. 1.70 x 0.60 m. ile 1.60 x 0.50 m. ölçülerinde 0.50 m. ile 0.30 m. yüksekliğindeki bu mezarların yüksekçe bir kaide üzerinde yükselen gövdeleri prizmatik bir biçimde sonlanmaktadır. Bazı örneklerde prizmatik örtü çizgi halinde bir çerçeve ile belirlenmiştir. Dikdörtgen levha biçimindeki başucu ve ayakucu taşları yazısız ve bezemesiz olup bazıları kırılmıştır (Foto. 4-d).

Üçüncü grubu ise tek şâhideli mezarlar oluşturmaktadır. Bu mezarların gövde kısımları tamamen toprak altında kalmış sadece başucu taşları görülmektedir. İki örneğine rastladığımız bu mezarlardan birincisi mermerden yapılmış şâhidesi 0.68 x 0.25 m. ölçülerinde, 0.13 m. kalınlığında, üzerinde beş satır Arapça yazının bulunduğu mezardır. Üst kısmı yuvarlak formlu dikdörtgen gövdeli bu şâhidenin ön yüzeyindeki yazı satırları kalın profillerle ayrılmıştır. Oldukça düzgün bir hatla yazılan plastik yazı büyük ölçüde tahrip olmuştur (Foto. 5-a). Okunabilen kısımlarında şu bilgiler mevcuttur:

هذا قبر (?)
الشهيد السعيد
المرحوم المغفور
المحتاج ايلا رحمتي
شيخ.....
.....

“Haza kabr (?)
Eş-şehid es-said
el-merhum el-mağfur
el-muhtaç, ilâ rahmeti
şeyh...

...

Şâhidenin arka yüzünde yer alan beş satırlık kitabe ise tamamen tahrip olmuştur. Ancak son satırda H.1012 tarihi okunmaktadır. Bu da M.1604 yılına denk gelmektedir (Foto. 5-b).

Bu guruptan ikinci mezar birinci mezarın kuzeyinde bulunmaktadır. Şâhidesi gri tüften 0.63 x 0.30 m. ölçülerinde 0.20 m. kalınlığında, dikdörtgen formudur. Mezar taşının ön yüzünde bir çizgi halinde kazıma tekniği ile sivri kemerli bir niş oluşturulmuş, nişin içerisine ve iki yanına kazıma tekniğinde Arapça yazı yazılmıştır (Foto. 5-c). Ancak taşın büyük bir bölümü toprak altında kaldığı için tamamı okunamamaktadır. Okunabilen kısımlarda şu bilgiler mevcuttur:

حجي.....
.....
بين.....
خير الله
في سنه...
عشر.....

“Hacı
...
Bin ...
Hayrullah
Fi sene...
Aşr...”

II.2.3. Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı

Adını mezarlığın ortasındaki ziyaretgâhtan adını alna Ziyaret Köyü, Patnos'un güneydoğusunda, ilçe merkezine 2 km. uzaklıkta bulunmaktadır (Çiz. 1). Köyün girişinde bulunan mezarlık oldukça geniş bir alanı kapsamaktadır. Geçmişte Patnos'un şehir mezarlığı olarak da kullanılan mezarlıkta eski ve yeni mezarlar iç içe, dağınık halde bulunmaktadır. Bir ziyaret yeri olan, mezarlığın orta kısmında kutsallığına inanıldığından hiç kesilmemiş ve kendi halinde gelişmiş yaşlı bir söğüt ağacının etrafında dağınık halde bulunan bir grup mezar kültür ve sanat değerleri bakımından dikkat çekmektedir.

Mezarlığın orta bölümünde bulunan 1398 tarihli bir mezar ile 1813, 1853 ve 1876 tarihli Osmanlı dönemi mezarları beyaz mermer ve gri tüften yapılmış olup ayak ve başucu taşlarının bir kısmı devrilmiş bir kısmı kırık haldedir. Üzerlerinde dua, kimlik ve tarih bilgilerinin yer aldığı bu mezarlar tamamen bezemesizdir (Foto. 6).

Asıl dikkati çeken mezarlar Osmanlı dönemi mezarlarının etrafında dağınık halde bulunan ve Ahlat geleneğini yansıtan mezarlar oluşturmaktadır. Gri ve krem renkli tuf taşının kullanıldığı Ziyaret Köyü mezarları tipolojilerine göre:

1-Şâhidesiz Sanduka Tipi Mezarlar

2-Şâhideli Mezarlar

olarak iki ana grupta incelemek mümkündür.

II.2.4. Şâhidesiz Sanduka Tipi Mezarlar: Mezarlıkta en çok rastlanan bu mezarlar gri ve pembe tuf taşından yapılmıştır. Ölçüleri 1.16 x 0.43 m. ile 1.55 x 0.40 m. yükseklikleri 0.20 m. ile 0.50 m. arasında değişen bu mezarlar da kendi içinde üç gruba ayrılır. Bunlardan en fazla örneği olan dikdörtgen bir platform üzerinde yükselen silindirik gövdeli sandukalardır. Çoğunlukla bezemesiz olan bu sandukalardan birkaç örnekte üst kısımlara kazıma tekniği ile biri birine paralel çizilen yatay çizgilerle süslenmiştir (Foto. 7). Diğer grupları oluşturan prizmatik sandukalar ve silindirik sandukalar ise tamamen bezemesizdir.

II.2.4. Şâhideli Mezarlar: Tek şâhideli ve iki şâhideli olmak üzere iki ayrı gruba ayrılan bu mezarların bir kısmının şâhideleri parçalanmış durumdadır. Süsleme bakımından oldukça zengin örneklerin görüldüğü bu gruptaki mezarlar sayı bakımından azdır.

II.2.4.1. Şâhideli Mezar 1: Ayak taşı ve yekpare silindirik sandukası günümüze ulaşmış olan bu mezarın büyük bir bölümü toprak altında kalmıştır. 0.63 x 0.30 m. ebatlarındaki 0.20 m. kalınlığında ayak taşı pembe tüften yapılmış olup, iç yüzeyinde kazıma tekniği ile Arapça:

هذا قبر الشهيد السعيد الرحمة

“Haza-el kabr
es-said eş-şehid er-rahmet”

ibareleri yazılmıştır. Yazının geriye kalan kısmı toprak altında kaldığı için mahiyeti anlaşılamamaktadır. 1.16 x 0.43 m. ölçülerindeki sanduka dikdörtgen kaideli, üzeri silindirik formludur (Foto. 8-a).

II.2.4.2. Şahideli Mezar 2: Mezarlığın orta bölümünde, büyük bölümü toprak altında kalmış kırık sanduka ve iki şâhideden oluşmaktadır. Şâhidelerden batıda olanı 0.70 x 0.35 m. ölçülerinde 0.18 m. kalınlığındadır. Gri tüften yapılan mezar taşının içe bakan yüzü üstte ince çizgilerle ayrılmış ve daha kalın tutulmuş bir tepelikle sonlanmaktadır. Mezar taşının iki yan yüzeyinde kazıma tekniği ile yazılan kitabe silik haldedir. Taşın orta bölümü dikdörtgen bir panoya dönüştürülmüş, ortadaki kandil motifinin alt ve üst kısmı geçmelerle sonlandırılmıştır (Foto. 8-b). Doğuda olan şâhide 0.70 x 0.38 m. ölçülerinde, 0.18 m. kalınlığındadır. Gri tüften yapılan şâhidenin içe bakan yüzü üstte iki sıra mukarnas dizisinin oluşturduğu bir tepeliğe sahiptir. Şâhidenin iki yan yüzeyi ve alt kısmında kazıma tekniği ile yazılmış kitabesi silik olduğundan okunamamaktadır. Taşın orta kısmında yuvarlak kemerli bir nişin içerisine yerleştirilmiş kandil motifi bulunmaktadır. Oldukça plastik bir biçimde işlenen kandil motifinin gövde kısmında kazıma tekniği ile iki kademeli daire motifleri ve silik halde yazılar bulunmaktadır (Foto. 8-c) (Çiz. 3).

II.1.4.3. Şahideli Mezar 3: Mezarlığın orta yerinde bulunan sadece batıdaki şâhidesi günümüze ulaşmış mezarın gövde kısmı tamamen toprağa gömülmüştür. Şâhide 0.70 x 0.38 m. ölçülerinde, 0.18 m. kalınlığında olup gri tuf taşından yapılmıştır. İçe bakan yüzünde üstte bir sıra mukarnas dizisinin ayırdığı tepeliği bulunmaktadır. Dikdörtgen yüzeyin ortasında yer alan sivri kemerli nişin ortasında oldukça plastik bir biçimde kabartma olarak işlenmiş bir çarkıfelek motifi bulunmaktadır. Mezar taşının yüzeyine kazınarak yazılmış kitabe silik haldedir (Foto. 8-d) (Çiz. 4).

II.1.4.4. Bezemeli Şâhide Parçası 1: Mezarlığın ortasında bulunan yaşlı söğüt ağacının altında yer alan ve günümüze küçük bir parçası ulaşan bu şâhidenin üzerinde çok yoğun olarak işlenmiş bitkisel süslemeler bulunmaktadır. İnce bir profille ayrılan alınlık panosu dikey yerleştirilmiş yarım palmet yapraklarının oluşturduğu halkaların içlerine birer palmet motifi yerleştirilerek kompozisyon oluşturulmuştur. Şâhidenin geriye kalan yüzeyinde benzer bir kompozisyon daha

iri motiflerle tekrarlanmıştır. Işık-gölge etkilerini yoğun bir biçimde ortaya koyan bu süslemeler özellikle Ahlat ve Gevaş mezar taşları ile yakın bir benzerlik içindedir (Foto. 9-a).

II.1.4.5. Bezemeli Şâhide Parçası 2: Mezarlığın ortasındaki söğüt ağacının altında kırık halde bulunan şâhide parçası gri renkli tuf taşından yapılmıştır. Baş kısmı kırık olan taşın etek kısmında oldukça plastik bir biçimde oyulmuş kıvrık dal, rumi ve palmet motiflerinden meydana gelen bitkisel bir kompozisyon işlenmiştir (Foto. 9-b).

II.1.4.6. Bezemeli Şâhide Parçası 3: Söğüt ağacının altında büyük bir bölümü toprak altında kalan ve üst kısmı kırık halde bulunan bir şâhide parçası daha bulunmaktadır. Şâhidenin ön yüzünde oldukça plastik bir biçimde işlenmiş kıvrık dal, rumi ve palmet motiflerinden meydana gelen bitkisel kompozisyon dikkat çekicidir (Foto. 9-c).

II.1.4.7. Çiçekli Kufi Kitabe Parçası: Mezarlığın ortasında bulunan yaşlı söğüt ağacının altında sonradan örülen bir duvara konulmuş, çiçekli kufi kitabe parçası dikkat çeken bir diğer kalıntıdır. Oldukça silik halde bulunan yazıların mahiyeti anlaşılammamaktadır. Bitkisel bir zemin üzerine işlenen çiçekli kufi harfler yakın bölgeler olan Ahlat, Erciş, Gevaş gibi örneklerle yakın bir benzerlik içindedir (Foto. 9-d).

III. Tutak'ta Bulunan Mezarlıklar

III.1. Tutak Bintosun Köyü Mezarlığı: Tutak ilçe merkezine 25 km. uzaklıkta, Tutak-Patnos yolunun doğusunda bulunan Bintosun Köyü'nün mezarlığı oldukça geniş bir alanı kaplamaktadır. Etrafı sonradan bir taş duvarla çevrili olan mezarlıkta eski ve yeni mezarlar içe içe bulunmaktadır (Foto. 10). Mezarlardan bazılarının gövdesi toprak altında kalmış, bazılarına ait sandukalar ise üzerinde buldukları taş platformlardan ayrı ve devrik durumdadır.

Oldukça yalın ve çok az bezemenin üzerinde yer aldığı mezarlar tipolojik olarak “Şâhidesiz Sanduka Tipi” mezarlar grubuna girmektedir. Kendi içerisinde üç gruba ayrılan mezarlardan birincisi dikdörtgen kaideli üzeri yarım silindirik biçimli sandukalar, ikincisi üzeri gemi teknesi formunda sandukalar, üçüncüsü ise üzeri prizmatik formlu sandukalardır (Foto. 11).

Gri tuf taşından yekpare olan sandukalar genellikle iki veya tek parça dikdörtgen taş platformlar üzerinde bulunmaktadır. Sandukaların ön cepheleri üzerinde yüzeysel dilimli veya sivri kemerli nişler bulunmaktadır. Bir örnekte

görülen oldukça plastik bir biçimde işlenmiş gülbezek motifi dışında başka süsleme görülmemektedir.

III.2.Tutak Ocakbaşı Köyü Mezarlığı

Tarihi mezarlar konusunda en önemli örneklerin görüldüğü yer Tutak Ocakbaşı Köyü mezarlığıdır. Ocakbaşı Köyü Tutak merkez ilçeye 27 km. uzaklıkta, Tutak-Patnos karayolunun güneybatısında bulunmaktadır (Çiz. 1).

Köy yerleşiminin batısında bulunan mezarlık günümüzde de köylüler tarafından kullanılmaktadır (Foto. 12). Geniş bir alana dağınık halde yayılan mezarların birçoğu toprak altında kalmış, görülebilen durumda olanların ise büyük bir bölümü defne avcıları tarafından tahribata uğratılmıştır. Bezemeli taşlar ve sandukaların çoğu kırılmış halde sağa sola dağıtılmıştır.

Ocakbaşı Köyü mezarlığında bulunan mezarlar gri ve pembe renkli tuf taşından yapılmış olup, tipolojilerine göre:

1-Şâhidesiz Sanduka Tipi Mezarlar

2-Şâhideli Mezarlar

olarak iki ana grupta incelemek mümkündür. Bunlar da, farklı form özellikleri ile kendi içlerinde alt gruplara ayrılmaktadır.

III.2.1. Şâhidesiz Sanduka Tipi Mezarlar: Mezarlıkta en çok örneğine rastladığımız yekpare taştan yapılan ve ölçüleri 1.16 x 0.43 m. ile 1.55 x 0.40 m., yükseklikleri 0.20 m. ile 0.50 m. arasında değişen bu mezarlar da kendi içinde üç ayrı alt sınıfa ayrılır. Birincisi dikdörtgen kaideli üzeri yarım silindirik biçimli sandukalar (Foto. 13-a), ikincisi üzeri gemi teknesi formunda sandukalar (Foto. 13-b), üçüncüsü ise üzeri prizmatik formlu sandukalardır (Foto. 13-c). Süsleme bakımından oldukça sade olan bu mezarlardan sadece iki örnekte yan yüzeylere işlenmiş yüzeysel yuvarlak kemerli nişler bulunmamaktadır.

III.2.2.Şâhideli Mezarlar: Mezarlıkta bulunan şâhideli mezarların büyük çoğunluğu toprak altında kaldığı için sağlıklı ölçü almak mümkün olmamıştır. Süsleme ve yazı bakımından dikkat çeken bu gruptaki mezarların başucu taşları form olarak birbirlerine benzemesine rağmen detaylarda farklılıklar göstermektedir.

Bu gruba giren mezarlar kendi içerisinde iki şâhideli ve tek şâhideli olarak iki alt gruba ayrılmaktadır.

III.2.2.1. İki Şâhideli Mezar: Mezarlıkta tek örneğine rastladığımız bu mezar 1.03 x 0.36 m. ebatlarında 0.30 m. yüksekliğinde olup sandukası ile birlikte yekpare gri tuf taşından yapılmıştır. Dikdörtgen gövde 0.10 m. lik bir girintiden

sonra üzeri yarım silindir bir formla sonlandırılmıştır. Silindirik baş taşı ve dikdörtgen ayak taşı oldukça kısa tutulmuştur. Başucu ve ayak taşlarının üst kısımları kırık olan bu mezarda çok silik halde yazı izlerine rastlanmakta olup başka süsleme görülmemektedir (Foto. 13-d)

III.2.2.2. Tek Şâhideli Mezar 1: Bu gruptan en sağlam olanı ve süslemelerinin belirgin olarak görüldüğü bu mezar, mezarlığın doğusunda bulunmaktadır. Silindirik sandukalı mezar gri tüftendir. 0.48 x 0.37 m. ölçülerinde, 0.17 m. kalınlığında dikdörtgen formunda olan başucu taşının ön yüzeyi sade olup arka yüzeyinde bezemeler ve yazı bulunmaktadır. Şâhidenin üst kısmında iki kademeli bir alınlık yer almaktadır. Alınlığın üst kademesinde yüzeysel testere dişi biçiminde bir süsleme kuşağı, alt kademe ise kazıma tekniği ile yazılmış Arapça yazılar mevcuttur. Ancak yazılar tahrip olduğundan mahiyeti anlaşılamamaktadır. Taşın iki yan yüzeyinde geniş kuşaklar halinde kazıma tekniği ile yazılan yazılar da siliktir. Ortada sivri kemerli yüzeysel bir nişin içerisinde kabartma olarak işlenmiş bir kandil motifi bulunmaktadır. Bir zincirle sivri kemerli nişin ortasına asılan bu kandil motifinin ortasında bir gülçe motifi yerleştirilmiştir. Kandil motifinin gövdesi üzerinde bir yay oluşturacak şekilde aşağı doğru uzatılan bir silme, düz bir çizgi ile zemini sınırlamaktadır (Foto. 14-a) (Çiz. 5).

III.2.2.3. Tek Şâhideli Mezar 2: Bu gurupta yer alan ikinci örnek birinci mezara form olarak benzemektedir. 1.20 x 0.40 m ölçülerinde 0.18 m. kalınlığında, pembe tüften olan şâhidenin üst kısmında iki kademeli bir alınlık yer almaktadır. Alınlığın üst kademesinde yüzeysel testere dişi biçiminde bir süsleme kuşağı, alt kısmında ise bir dizi iri mukarnas bulunmaktadır. Alınlığın üzerinde ve altında bulunan kazıma tekniğindeki yazılar tahrip olduğu için okunmamaktadır. Ortada sivri kemerli yüzeysel bir nişin içerisinde kabartma olarak işlenmiş bir kandil motifi bulunmaktadır. Bir zincirle sivri kemerli nişin ortasına asılan bu kandil motifinin ortasına bir gülçe motifi yerleştirilmiştir. (Foto. 14-b).

III.2.2.4. Tek Şâhideli Mezar 3: Prizmatik sandukasının tamamı toprak altında kalan bu mezarın şâhidesi 0.77 x 0.40 m. ölçülerinde, 0.15 m. kalınlığında olup tek kademeli bir alınlığa sahiptir. Pembe tüften yapılan şâhidenin alınlığı üzerinde oldukça plastik biçimde işlenmiş iki sıra mukarnas dizisi mevcuttur. Şâhidenin düz yüzeyinin iki yanında kazıma tekniği ile yazılmış Arapça yazılar bulunmaktadır. Ancak yazıların devamı toprak altında kaldığı için mahiyetleri anlaşılmamaktadır. Orta kısmında birinci mezarda gördüğümüz üzerinde gülçe motifi bulunan bir kandil yer almaktadır (Foto. 14-c).

III.2.2.5. Tek Şâhideli Mezar 4: Gri tüften yapılmış bu mezarın sandukası parçalanmış şâhidesinin üzeri likenler kapatmıştır. 1.20 x 0.40 m. ölçülerinde, 0.18 m. kalınlığında olan şâhidenin tek kademli başlığı üzerinde bir sıra yüzeysel testere dişi biçiminde süsleme kuşağı bulunmaktadır. Bu kuşağın altında tahrip olmuş yazılar mevcuttur. Başlığın alt sınırını bir sıra mukarnas dizisi belirlemektedir. Mezar taşının geniş dikdörtgen yüzeyi yüzeysel sivri kemerli bir niş ile teşkilatlandırılmış olup, ortasına birinci mezardakine benzer zincirle yukarı asılmış bir kandil motifi bulunmaktadır. Ancak buradaki kandil motifi iyice tahrip olmuştur (Foto. 14-d).

III.2.2.6 Tek Şâhideli Mezar 5: Sandukasının tamamı ve şâhidesinin büyük bir bölümü toprak altında kalan bu mezar diğerlerinden farklı özellikler göstermektedir. 0.90 x 0.40 m. ölçülerinde, 0.17 m. kalınlığında pembe tuf taşı şâhidenin başlığı üzerinde sepetkulpu formunda birer yüzeysel kemer içine alınmış iki kademeli iki adet iri mukarnas yer almaktadır. Taşın yüzeyi ise çizgi halinde belirlenmiş iki sivri kemerli niş ile teşkilatlandırmıştır (Foto. 14-e).

III.2.2.7. Geometrik Bezemeli Şâhide Parçası: Mezarlıkta yaptığımız incelemelerde bulduğumuz geometrik bezemeli bir şâhide taşı parçası dikkat çekicidir. İki yüzeyinde çapraz eksenlere uygun gelişen sade kırık şeritlerin kesilmesiyle zeminde altı köşeli yıldız ve düzgün altıgenlerden oluşan bir kompozisyon meydana getirilmiştir. Muhtemelen anıtsal nitelikli bir mezara ait olan bu taşın ait olduğu mezar bulunamamıştır (Foto. 14-f) (Çiz. 6).

Bu guruba giren ve büyük bir bölümü toprak altında kalmış, sadece mukarnas dizisi ile belirlenmiş başlık kısmı görülen birçok örneğin yanı sıra kırık halde sağa sola dağılmış zengin bezemesi bulunan mezar taşı parçalarına da rastlanılmaktadır.

IV. Değerlendirme

IV.1. Malzeme: İncelememize konu olan Tutak Ocakbaşı, Bintosun köyleri, Patnos Köşeler, Taşkın ve Ziyaret köylerindeki mezarlardan Ziyaret Köyü'nde XIX. yüzyıl Osmanlı dönemine ait iki mezarda (Foto. 6) ve Taşkın Köyü'nde H.1012 M.1604 tarihli bir mezarda (Foto.5-a, b) kullanılan mermerin dışında, Köşeler Köyü'ndeki türbede ve diğer mezarlarda gri, krem ve pembe renkli tuf taşı kullanılmıştır. Çevredeki taş ocaklarından bolca elde edilebilen ve kolayca işlenebilen bu taş bölge mimarisinde de çok kullanılmaktadır.

IV.2. Tipoloji: Bu mezarlıklarda tek örneğine rastladığımız Patnos Köşeler Köyü Türbesi büyük ölçüde tahrip olmasına rağmen kalan izlerden anlaşıldığı kadarıyla dıştan sekizgen içten dairesel planda ele alınmıştır (Çiz. 4). Planına göre üzerinin içten kubbe, dıştan sekizgen piramidal külah ile örtülü olması muhtemel olan türbe, tipolojik olarak Anadolu Selçuklu türbe mimarisinde de sıklıkla karşımıza çıkan bir plan özelliği göstermektedir. Kemah Sancaktar Türbesi (XII. yüzyıl ikinci yarısı), Seyitgazi Anonim Türbe (XIII. yüzyıl ikinci yarısı)², Anadolu Selçuklu döneminden benzer örneklerdir. Ayrıca bölgeye çok yakın olan Erciş ve Çaldıran çevresinde örneklerine rastladığımız Karakoyunlu dönemi XV. yüzyıl türbeleri³ ile de tipolojik olarak benzetilmektedir.

İnceleme kapsamına almış olduğumuz mezarları tipolojilerine göre:

1-Şâhidesiz Sanduka Tipi Mezarlar

2-Şâhideli Mezarlar

olarak iki ana grupta incelemek mümkündür. Bunlar da, farklı form özellikleri ile kendi içlerinde alt gruplara ayrılmaktadır.

İnceleme alanımızda yer alan mezarlardan sayı bakımından en fazla olan sanduka tipli mezarların tamamı yekpare taştan yapılmış olup kendi içerisinde üç alt gruba ayrılmaktadır. Birincisi dikdörtgen kaideli üzeri yarım silindir biçimli sandukalar, ikincisi üzeri gemi teknesi formunda sandukalar, üçüncüsü ise üzeri prizmatik formlu sandukalardır. Boyları 1.00 m. ile 1.55.m. arasında, enleri 0.30 m. ile 0.45 m. arasında, yükseklikleri ise 0.20 m. ile 0.50 m. arasında değişen bu mezarların hiç birisinde yazıya rastlanılmadığı için tarihleri konusunda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Ancak tipolojik olarak aynı özelliklere sahip Ahlat, Çelebibağ, Dalda, Güroymak, Küçüksu mezarlıklarında sıkça rastlanan, tarihleri XIV-XV. yüzyıllara ait olan mezarlarla aynı özellikler göstermesi nedeni ile XIV-XV. yüzyıllara ait olmaları gerekir⁴.

Tek ya da nadiren çift şâhideli olan bu mezarların çoğunda sanduka da bulunmaktadır. Mezarların büyük bir bölümü toprak altında kaldığı için toprak üstünde kalan şâhidelerin yükseklikleri 1.20 m. ile 0.48 m. arasında, genişlikleri 0.30 m. ile 0.40 m. arasında, kalınlıkları ise 0.13 m. ile 0.30 m. arasında değişmektedir.

² H. Önkal, **Anadolu Selçuklu Türbeleri**, Ankara, 1996, s. 130–135.

³ A. Uluçam, **a.g.e.**, s.164–166, 182–192.

⁴ B. Karamağaralı, **Ahlat Mezartaşları**, Ankara, 1992; A. Uluçam, **Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları**, Ankara 2000; K.Pektaş, **Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, Ankara, 2001.

Bölgede incelediğimiz Ahlat geleneğindeki şâhideli mezarların hiç birinde tarih yazısına rastlanmamıştır. Ancak tipolojik olarak aynı özelliklere sahip Ahlat, Çelebibağ, Dalda, Güroymak, Küçüksu mezarlıklarında⁵ görülen, tarihleri XIV-XV. yüzyıllara ait olan mezarların biçim özelliklerini göstermektedir. Bu şâhidelerin üst kısmında gövdeden daha kalın tutulan, mukarnas dizileri veya profillerle belirlenen birer başlıkları bulunmakta, başlıkların üzerinde genellikle kazıma tekniğinde kitabelere rastlanılmaktadır. Şâhidelerin geniş dikdörtgen yüzeylerinde ise Tutak Bintusun, Ocakbaşı ve Patnos Taşkın Köyü mezarlıklarında yer alan birer mezarda görülen kazıma yüzeysel nişler dışında kandil motifleri bulunmaktadır. Kandilli şâhidelerin dışında, Patnos Taşkın Köyü Mezarlığında bulunan XVIII. yüzyıl Osmanlı dönemi beylere veya ilmiye sınıfı mensuplarına ait üst bölümü sarık olarak düzenlenen şâhidelere de rastlanmaktadır. Patnos Taşkın Köyü Mezarlığındaki H. 1012 M. 1604 tarihi mezarda tek şâhidinin her iki yüzeyinde, Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığında bulunan H.800 M.1398 tarihli bir mezar ile XIX. yüzyıl Osmanlı mezarlarında baş ve ayakucunda bulunan ikişer şâhidinin mezara bakan yüzeylerinde ayet ve kimlik kitabeleri dışında bezeme bulunmamaktadır.

IV.3. Süsleme

IV.3.1.Geometrik Süsleme: İnceldiğimiz mezarlıklardaki şahide ve sandukalarda rastlanılan geometrik süslemeler altı kollu yıldızlar, örgü motifleri, mukarnaslar, çarkifelek motifi ve bazen sandukaların yanlarını bezeyen bazen de şâhidelerin yüzeyinde bulunan basit yüzeysel nişlerden meydana gelmektedir.

Tutak Ocakbaşı Köyü Mezarlığı'nda bulunan bir şâhide taşı parçası üzerinde çapraz eksenlere uygun gelişen sade kırık şeritlerin kesilmesiyle zeminde altı köşeli yıldız ve düzgün altıgenlerden oluşan kompozisyon dikkat çekicidir (Foto.14-f) (Çiz. 3). İlk örneklerini XI. yüzyıl Büyük Selçuklu tuğla süslemelerinde gördüğümüz bu kompozisyonun benzer örnekleri Siirt Ulu Camii minaresinde (1124), Kızıltepe Ulu Camii (1204)'nin iç mihrabının dış sütuncelerinde görülmektedir. Osmanlı döneminde özellikle şebeke süslemelerinde geniş bir kullanım alanı bulan bu kompozisyon Diyarbakır Safa Camii (1478)'nin son

⁵ B. Karamağaralı, **Ahlat Mezartaşları**, Ankara, 1992; A. Uluçam, **Eski Erciş-Çelebibağı Mezarlığı ve Mezar Taşları**, Ankara 2000; K. Pektaş, **Bitlis Tarihi Mezarlıkları ve Mezar Taşları**, Ankara 2001.

cemaat yerinde, Diyarbakır Ali Paşa Camii (1537) minberinde de karşımıza çıkmaktadır⁶.

İncelediğimiz mezar taşları üzerinde dikkat çeken bir diğer geometrik süsleme örgü motifleridir. Plastik şeritlerin diyagonal biçimde birer kaydırmalı olarak alttan ve üstten geçirilmesiyle elde edilen ve Türk sanatının hemen her döneminde görülen bu örgü motifleri, Patnos Taşkın Köyü Camii duvarında yer alan şâhide parçalarında, Patnos Ziyaret Köyü ve Tutak Ocakbaşı Köyü mezarlarında sıklıkla karşımıza çıkmaktadır (Foto. 8, 14)

Ahlat geleneğindeki şâhideli mezar taşlarının üst bölümlerinde mukarnaslara yer verildiği görülmektedir. Gövde bölümü ile üst kısımdaki başlık arasında geçişi sağlayan mukarnaslar bazı örneklerde yüzeysel tek sıra, bazı örneklerde iki sıralı ve oldukça plastiktir (Foto.8, 14). Mukarnaslar işçilik bakımından basit olmakla birlikte karakter olarak Van Gölü Havzası'nda bulunan Ahlat geleneğindeki XIV-XV. yüzyıl mezarları ile benzerlik göstermektedir⁷.

Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığında bulunan ve büyük bir bölümü toprak altında kalan bir şâhidinin üzerinde görülen çarkıfelek motifi oldukça plastik bir biçimde işlenmiştir (Foto. 8-d) (Çiz. 4). Benzer örnekler Gevaş ve Bitlis'teki bazı mezarlarda karşımıza çıkmaktadır⁸.

Ahlat geleneğindeki sandukaların bazılarının yan yüzeylerinde ve şâhidelerin yüzeylerinde bulunan basit yüzeysel nişler kazıma tekniğinde olup oldukça basit işçiliktir (Foto.8, 11, 14).

IV.3.2. Bitkisel Süsleme: Yöre mezar taşlarında bitkisel süsleme çok az örnekte karşımıza çıkmaktadır. En sık rastlanan bitkisel süsleme şâhidelerin üzerinde yer alan kandil motiflerinin gövdesine yerleştirilen gülçelerdir. Bazı örneklerde stilize bir biçimde tasvir edilen gülçelerin oldukça natüralist çiçek formunda işlenmiş örneklerine de rastlanmaktadır. Türk sanatının hemen hemen her evresinde sevilerek kullanılan güçleler yakın bölgede mezar yapılarında ve camilerde sıklıkla karşımıza çıkmaktadır.

Bitkisel süslemelerin görüldüğü en önemli mezarlık Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı'dır. Kırık halde üç şâhide parçası üzerinde bulunan bitkisel süslemeler oldukça ince bir işçilikle işlenmiştir (Foto. 9). Plastik değeri oldukça yüksek, ışık-gölge etkilerinin son derece başarılı bir biçimde uygulandığı bu süslemeler Ahlat

⁶ S. Mülayim, **Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler (Selçuklu Çağı)**, Ankara, 1982, s. 84-85.

⁷ B. Karamağaralı, **a.g.e.**, K. Pektaş, **a.g.e.**, s. 218, 234, 236, 241, 264.

⁸ B. Karamağaralı, **a.g.e.**, Res. 124.; K. Pektaş, **a.g.e.**, s. 207.

Meydanlık Mezarlığı'nda bulunan XVI. yüzyıl başlarından kalan maniyerist etkiler taşıyan mezar taşı süslemeleri ile benzerlik göstermektedir⁹.

IV.3.3. Yazı

Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı'nda bulunan ve en eski yazı örneği olduğu anlaşılan çiçekli kûfi kitabe parçası aynı özelliklere sahip Ahlat mezar taşları ile karşılaştırılarak XII. yüzyıl ortalarına tarihlendirmek mümkündür (Foto. 6). İncelediğimiz mezarlardan kazıma yolu ile yazılan yazıların karakterleri bozuk ve işçiliklerinin oldukça düşük olduğu görülmektedir. Bu yazılar karakter bakımından Bitlis, Ahlat ve Güroymak Mezarlıklarındaki XIV-XV. yüzyıl mezarlarına benzemektedir.

Taşkın Köyünde bulunan 1604 tarihli şâhide (Foto. 5-a, b), Ziyaret Köyünde bulunan XVII. ve XIX. yüzyıl Osmanlı dönemi mezarlarında ise sülüs hatla kabartma olarak yazılmış temiz işçilikli yazılar görülmektedir (Foto. 6).

IV.4. Kitabeler

Kitabeler mezar sahibine ait bilgiler içermenin yanı sıra yazı karakteri bakımından tarih belirlemede de önemli rol oynamaktadır. İncelediğimiz mezar kitabelerinden kimliği ve tarihi okunan birkaç mezar bulunmaktadır. Bunların dışında mezarların şâhideleri üzerinde "Ya Allah, Ya Ğafur, Eş-ehid, Es-said, El-mağfur" şeklinde klişeleşmiş ibarelerle başlayan kitabelerin devamı ya toprak altında kaldığı için ya da likenlerle kaplandığı için mahiyetleri anlaşılmamıştır.

IV.5. Diğerler Süslemeler

Tutak ve Patnos bölgesindeki mezarlarda kandil motifleri şâhidelerin ana süsleme unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta insanların aydınlatma aracı olarak kullandıkları kandil, zamanla kullanım alanından çıkıp, sembolik bir süsleme ögesi olarak varlığını mimari ve sanatsal etkinliklerde sürdürmüştür¹⁰. İslam inancında "Allah'ın nuru"nu temsil eden ve sonsuz yolculuğun başlangıcı olan karanlık mezar çukurlarını aydınlatan ışık kaynağının sembolü durumundaki kandil motifleri şâhidelerde küçük farklılıklarla hemen hemen aynı tarzda işlenmiştir. Zeminden kabartılarak işlenen kandil motifleri genellikle ağızları ve altlıkları üçgen formunda olup dairesel bir gövdeye sahiptirler. Yanlardan ve

⁹ B. Karamağaralı, **a.g.e.**, s. 73-74.

¹⁰ K. Özkurt, "Vangölü Çevresi Mezartaşlarında Kandil Motifi", **II. Van Gölü Havzası Sempozyumu Bildirileri**, Ankara, 2007, s. 133.

ortadan kollarla üste bağlanan kandillerin gövdeleri üzerinde bazen bir güçle, bazen de içi içe yerleştirilmiş dairelerden meydana gelen madalyonlar bulunmaktadır (Foto. 3, 8-c, 14-a, b, c, e) (Çiz. 3, 5).

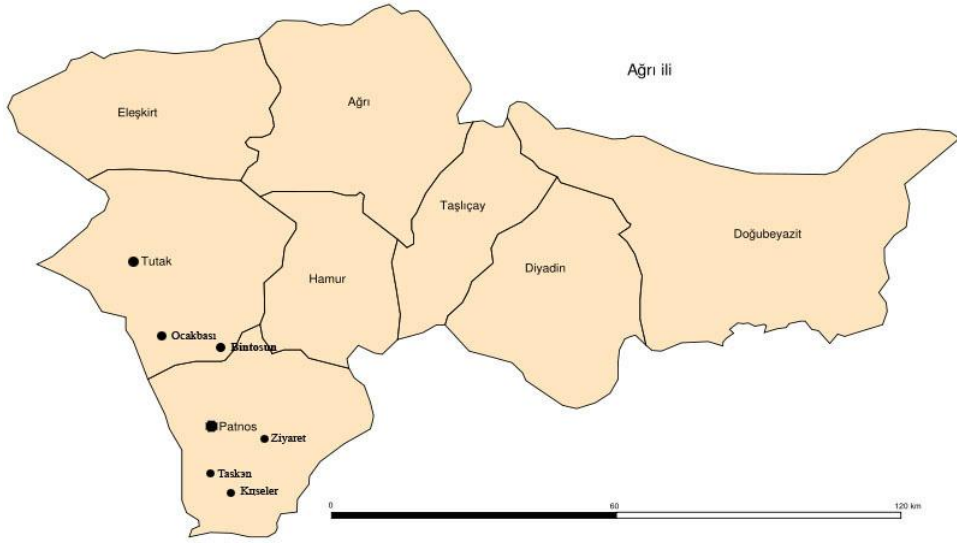
Tutak ve Patnos bölgesindeki mezar taşlarını süsleyen bu kandil motifleri tipolojik olarak Van Gölü çevresindeki mezarlarda görülen kandil motifleri ile benzerlik göstermektedir¹¹.

V. Sonuç

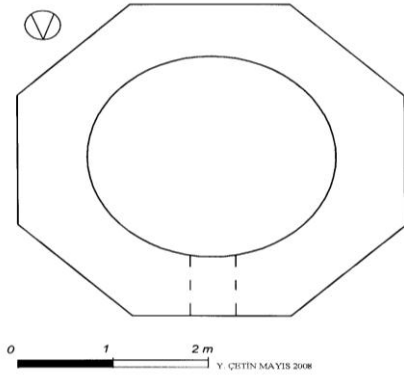
Van Gölü Havzası ile hem tarihsel hem de coğrafi bağları bulunan Ağrı'nın Tutak ve Patnos ilçeleri özellikle anıt mezar mimarisi bakımından büyük benzerlikler ile dikkat çekmektedir. Bölgedeki mezar taşlarından Ahlat geleneğinde olanlar, genel olarak işçilik bakımından daha düşük bir durum sergilemekte ve Ahlat, Bitlis, Erciş, Gevaş gibi örneklerle karşılaştırıldığında daha mütevazî sayılacak bir durum göstermektedirler. Ancak, genel olarak Van Gölü Havzasında yer alan mezar taşlarının süsleme programına bağlı kalındığı da görülmektedir. Osmanlı dönemine ait mezarlar daha kaliteli bir işçilik sergilemekte olup bölgedeki diğer Osmanlı dönemi mezar taşları ile hem tipolojik hem de süsleme programı açısından birlik göstermektedir. Bölgede günümüze ulaşabilmiş tek türbe örneği olan Patnos Köşeler Köyü Türbesi ise yakın bölge olan Erciş'teki XV. yüzyıl Karakoyunlu dönemi türbelerinin daha sade ve basit bir örneği olarak yakın bir benzerlik içindedir.

Kalan izlerden ve günümüze ulaşabilen örneklerden anlaşıldığı kadarıyla oldukça zengin bir anıt mezar geleneğine sahip olan bölgenin mezarlıkları diğer eserlerde olduğu gibi son yıllarda define avcıları tarafından büyük bir tahribata maruz bırakılmıştır. Temennimiz bölgedeki mezarlıkların tespit ve tescillerinin en kısa zamanda yapılarak koruma altına alınmaları ve gelecek nesillere ulaştırılmalarının sağlanmasıdır.

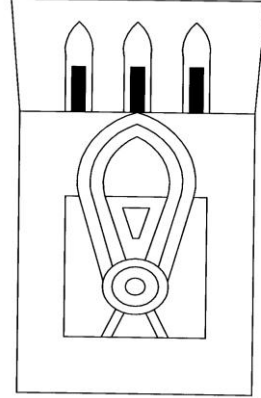
¹¹ K. Özkurt, **a.g.e.**, s. 131-142.

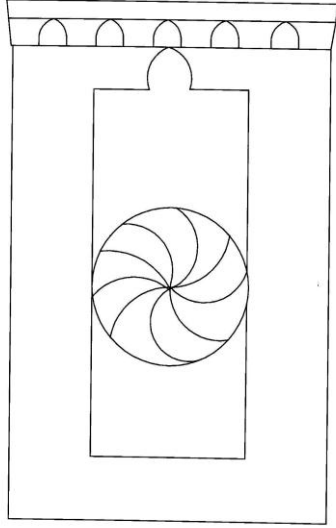
Çiz. 1 Ağrı İl Haritası

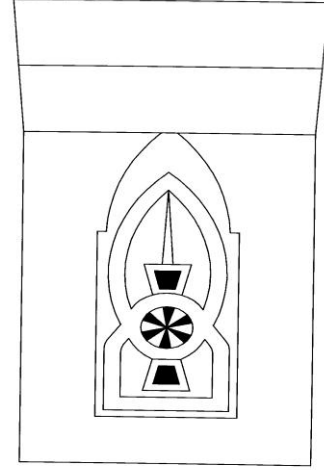
Çiz. 2 Patnos Körseler Köyü Türbesi (Y.ÇETİN)

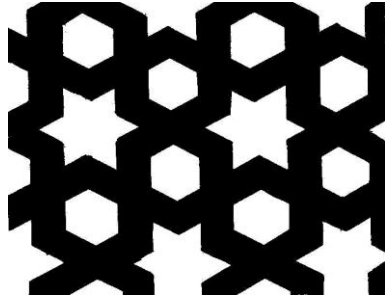
Çiz. 3 Ziyaret Köyü tek şâhideli mezarın şâhidesi (Y.ÇETİN)

Çiz. 4 Ziyaret Köyü tek şahideli mezarın şahidesi (Y.ÇETİN)

Çiz. 5 Ocakbaşı Köyü tek şahideli mezarın şahidesi (Y.ÇETİN)

Çiz 6. Ocakbaşı Köyü mezarlığında kırık şahide taşında geometrik bezeme (Y.ÇETİN)

Foto 1. Patnos Köşeler Köyü Mezarlığı ve Köşeler Köyü Türbesi

a

c

b

Foto 2. Patnos Köşeler Köyü Mezarlığı'nda bulunan sanduka tipli mezarlar

Foto 3. Patnos Taşkın Köyü Mezarlığı ve Taşkın Köyü Camii

a

b

c

d

Foto 4. Patnos Taşkın Köyü Mezarlığı'nda bulunan şâhidesiz ve şâhideli sanduka tipli mezarlar

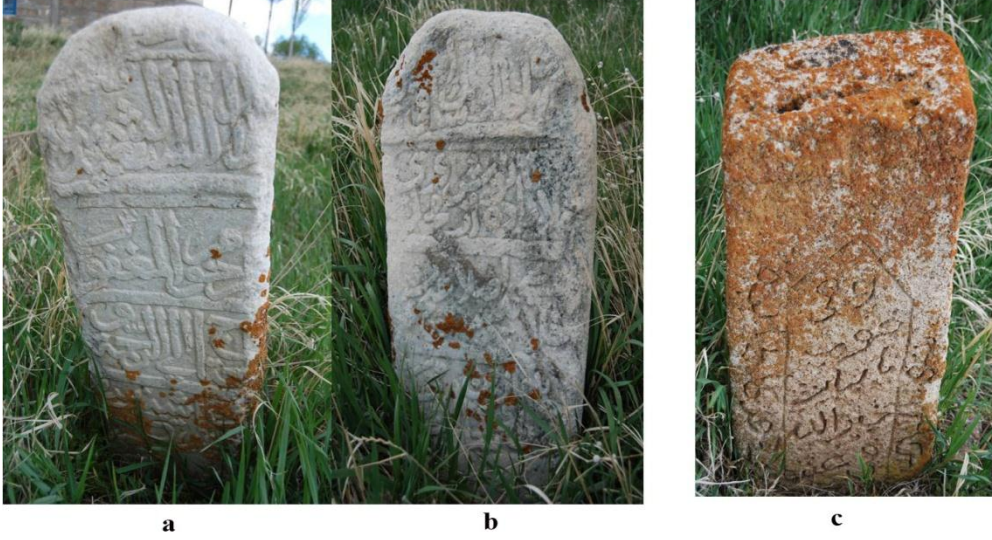

Foto 5. Patnos Taşkın Köyü Mezarlığı'nda bulunan şâhideli mezarlar

Foto 6. Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı'nın genel görünümü

Foto 7. Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı'nda bulunan sanduka tipli mezarlar

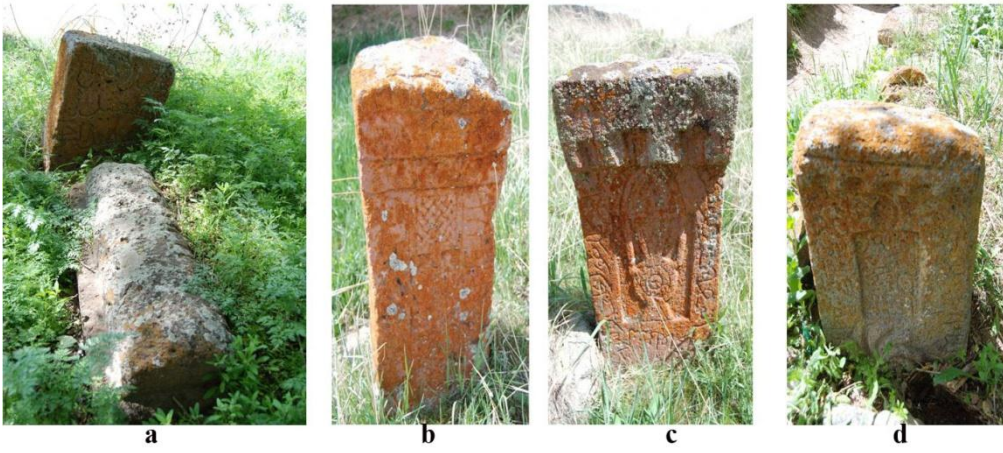

Foto 8. Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı'nda bulunan şâhideli mezarlar

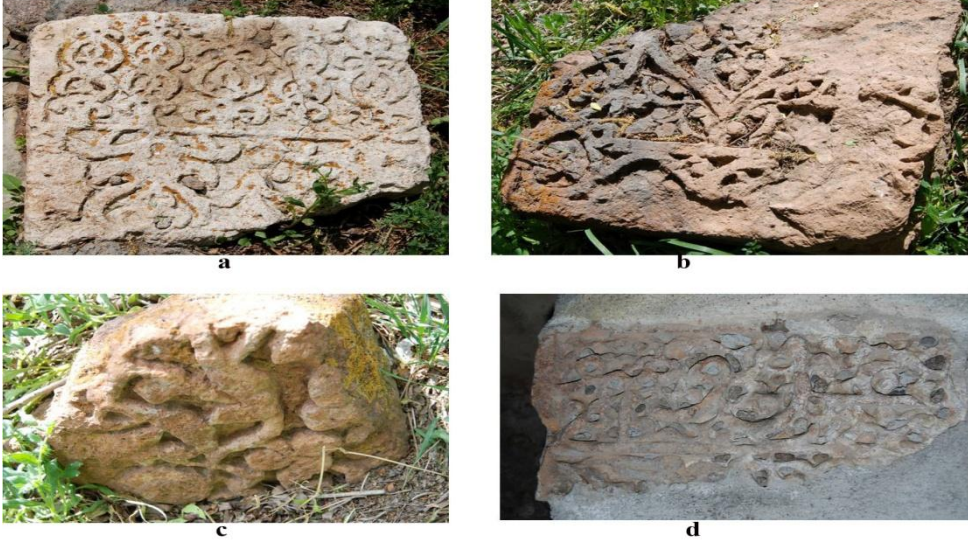

Foto 9. Patnos Ziyaret Köyü Mezarlığı'nda bulunan bitkisel bezemeli şâhide parçaları ve çiçekli kufi kitabe parçası

Foto 10. Tutak Bintosun Köyü Mezarlığı

Foto 11. Tutak Bintosun Köyü Mezarlığı'nda bulunan sanduka tipli mezarlar

Foto 12. Tutak Ocakbaşı Köyü Mezarlığı genel görünümü

Foto 13. Tutak Ocakbaşı Köyü Mezarlığı'nda bulunan şâhidesiz ve şâhideli sanduka tipli mezarlar

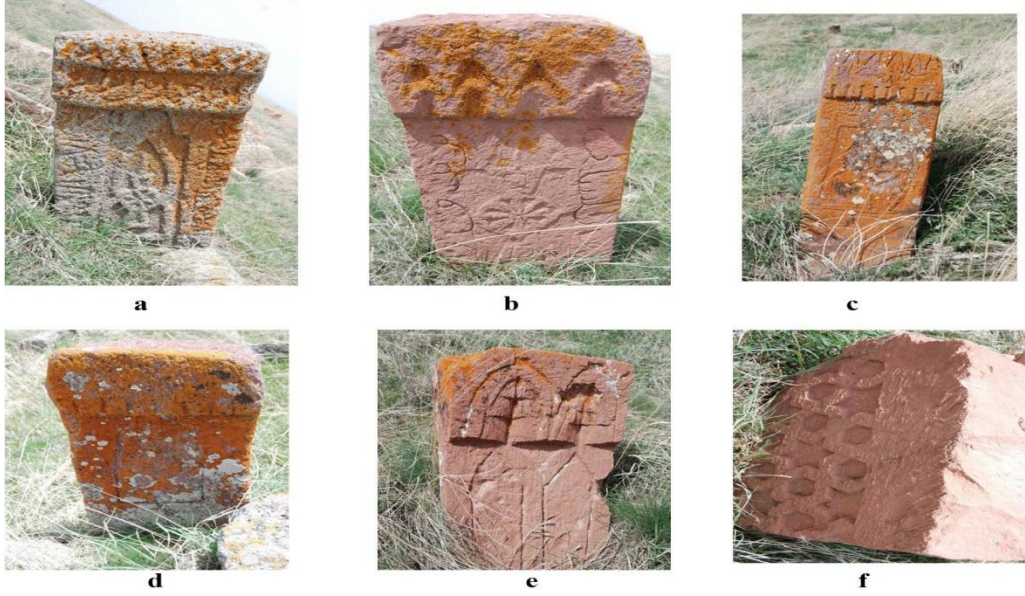

Foto 14. Tutak Ocakbaşı Köyü Mezarlığı'nda bulunan şâhideli mezarlar